

Az *Oxalis* L. nemzetség magyarországi fajai

KIRÁLY Gergely

NyME EMK Növénytani Tanszék, H-9400 Sopron, Ady E. u. 5.
gkiraly@emk.nyme.hu

Bevezetés

A dolgozat a madársóska (*Oxalis* L.) nemzetség hazai fajaira vonatkozó ismereteket foglalja össze, elsősorban a kritikus taxonok felismerését segítő céllal. Tartalmazza a Magyarországon előforduló fajok határozókulcsát, továbbá egyéb taxonómiai, élőhelyi és elterjedési megjegyzéseket tesz. A szerző reményei szerint hozzájárul egy eddig felszínes magyar nyelvű kulcsokkal határozható, hézagosan ismert csoport megismeréséhez, és az újabb terepi megfigyelések során az itt összegzett tapasztalatok a hazai hálótérképezési programban is hasznosíthatók.

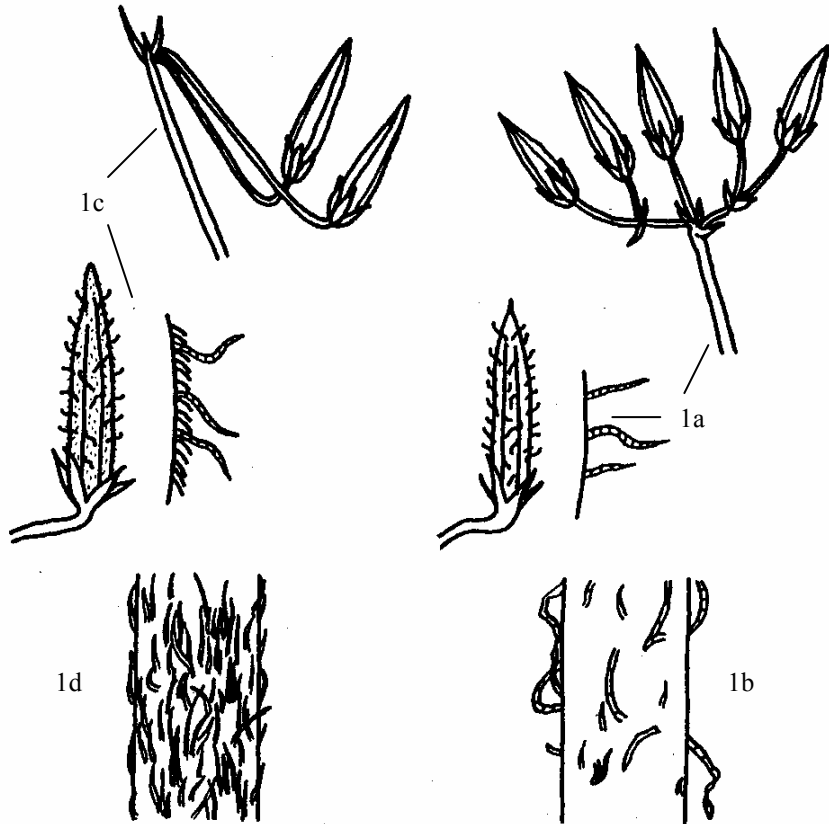
Áttekintés az *Oxalis* L. nemzetség hazai képviselőiről

Magyarországon a nemzetségből egyedül az *Oxalis* L. szekcióba tartozó *Oxalis acetosella* L. őshonos, mellyel kapcsolatban aligha merülnek fel határozási problémák. A *Corniculata* REICHE. szekció tagjai (melyek közül három faj hazánkban meghonosodott neofitonnak tekinthető), már jóval több gondot okozhatnak, a magyar nyelvű kulcsok alapján egyes képviselői nem határozhatók meg. Néhány további üvegházi vagy cserepes növény (pl. *O. deppei* LODD., *O. tuberosa* MOL., *O. floribunda* LEHM.) legfeljebb alkalmi, rövid életű megtelepedésekkel jelentkezhet.

A *Corniculata* szekció nálunk előforduló képviselői kissé bővebb bemutatást érdemelnek. Közülük két faj (*O. stricta* L., *O. corniculata* L.) már JÁVORKA (1925) munkájában szerepel, de a ma elfogadott taxonok közül előbbi egyaránt jelenthet *O. dillenii* JACQ.-t és *O. stricta*-t is (az Iconographia – CSAPODY – JÁVORKA (1991) – *O. stricta* rajzot közöl, valószínűleg egyébként a rajzolás idején, a XX. század első felében az *O. dillenii* még nem volt jelen nálunk). SOÓ (1966) az *O. stricta* – *europaea* csoportról meglehetősen zavarosan nyilatkozik, Magyarországról „*O. europaea* JORD.”-t jelezve. TRAXLER (1970) mutatja ki elsőként hazánkban az *O. dillenii*-t (Keszthely), majd HOLUB (1972) világos leírást, határozókulcsot közöl az *O. corniculata* – *O. stricta* – *O. dillenii* fajhármas megkülönböztetéséhez. Több későbbi, nálunk is ismert külföldi határozó (pl. ADLER et al. 1994; OBERDORFER 1994) az *O. stricta*-t és *O. dillenii*-t jó fajként tárgyalva, határozott, használható kulcsban jellemezte. Ennek ellenére a későbbi magyar határozókban (SIMON 1992; SIMON 2000) gyenge kulcsok szerepelnek, ráadásul a fajok hazai gyakorisága az ott jelzettel szemben fordított. A közelmúltban PINKE (2003) adott (ADLER et al. l.c. alapján) a nemzetségről egy rövid magyar nyelvű kulcsot. A több évtizedig továbbélő problémák valószínűleg azzal magyarázhatóak, hogy bár e két faj jól elkülöníthető, nevezéktanuk állandó

változásban volt, és a szerzők eltérő módon azonosították őket a Linné, Jordan és Jacquin-féle régi taxonokkal.

Az alábbi határozókulcs a korábbi tévedéseket remélhetően tisztázza. Gondot okozhat még a magyar nevek használata, melyek teljesen következtlenek (*O. stricta* = „sárga madársóska”, *O. dillenii* = „parlagi madársóska” – PRISZTER 1998, SIMON 2000). Különösen az zavaró, hogy mindkét faj sárga virágú. A félreérthetőség miatt javaslom (s a kulcsban ezt kísérletképpen így is adtam meg), hogy az *O. stricta* „felálló madársóska”, az *O. dillenii* pedig „Dillenius-madársóska” magyar elnevezéssel szerepeljen.

1. ábra: **a,** *Oxalis stricta* L., termés és szórtípusa; **b,** *Oxalis stricta* L., szárrészlet; **c,** *Oxalis dillenii* JACQ., termés és szórtípusa; **d,** *Oxalis dillenii* JACQ., szárrészlet (HOLUB 1972 nyomán).

Abb. 1.: **a,** *Oxalis stricta* L., Fruchtkapsel und Behaarung; **b,** *Oxalis stricta* L., Stengelbehaarung; **c,** *Oxalis dillenii* JACQ., Fruchtkapsel und Behaarung; **d,** *Oxalis dillenii* JACQ., Stengelbehaarung (nach HOLUB 1972).

Határozókulcs az *Oxalis* L. nemzetség hazai tagjaihoz

A kulcsban alkalmazott rövidítés: H = a növény magassága.

A termések mérete csak érett termések esetében használható a határozáskor!

1.a. A szár föld alatt kúszó tarack, vékony, fehéres; megvastagodó allevelekkel és levélalappokkal. A levelek és a virágok tőállóak. A szírom fehér, bíboros erezetű, töve sárga foltos. – A levelek 3-asan összetettek, a levélkék fordított szív alakúak, 10–20 mm hosszúak, gyengén kicsípettek, frissen világoszöldek, később sötétzöldek néha bordó árnyalatúak. A szírom (8-) 10–18 (-25) mm hosszú. A termés tojásdad, 3–5 mm hosszú, a magvak hosszirányban ráncosak. H: 5–15 cm. Ápr.-máj.

Erdei madársóska – *Oxalis acetosella* L.

Üde-félnedves bükkösök, gyertyános-tölgyesek, égerligetek. **ÉK** (gyakori), **DK** (Visegrádi-hg., Pilis, Bakony, Balaton-v.), **DDt** és **NyDt** (elég gyakori), **A** (ritka, Kisalföld, Drávamenti-sík).

b. A szár felálló, felemelkedő vagy a talajon kúszó és legyökerező. A szírom sárga, a virágok ernyőszerű virágzatban állnak, a szár felálló vagy felemelkedő, leveles. A termés hosszúkás (7 mm-nél hosszabb), a magvak keresztbordásak. **2**

2.a. A termés 0,5–2 mm hosszú elálló szőröket visel, közöttük kopasz, rásimuló kisebb szőrök nincsenek (ezért a termés ± világoszöld), a tok 7–12 (-15) mm hosszú. A levélnyel tövén nincs pálha. A virágzat álnyős, a kocsányok felálló vagy vízszintesen oldalra állók. A szár felálló, főként szórt, elálló szőrökkel (legfeljebb kevés rásimuló szőrrel), néha lekopaszodó. A levélkék legfeljebb hosszuk 1/5–1/4-részig bevágtak. A növény öszre vékony, fehéres tarackot fejleszt (kiásáskor könnyen letörhet!), földfeletti inda egész ritka. A virágzati fellevelek 1–2 mm, a szirmok 4–8(-10) mm hosszúak. A magvak 1,0–1,3 mm-esek, (6) 8–12 keresztirányú ráncal, ezek kiálló élei alig világosabbak a magnál. H: (5-) 10–40 (-50) cm. (Ápr.) júl.-okt.

Felálló madársóska – *Oxalis stricta* L. (1/a-b. ábra)

Feltehetően észak-amerikai adventív, meghonosodott. Parkok, kertek, tarlók, üde erdei nyiladékok országosan gyakori növénye. [Syn.: *O. europaea* JORD., *O. fontana* BUNGE, *Xanthoxalis fontana* (JORD.) HOLUB, "*O. dillenii*" sensu SIMON 1992]

b. A termésen a hosszabb (0,5–2 mm-es) elálló szőrökön kívül számos rövidebb, lefelé rásimuló szőr található (ezért színe ±fehéres- vagy szürkészöld), a termés (10-) 12–25 mm hosszú. A levélnyel tövén a pálha megvan (néha nem feltűnő). A virágzat ernyőszerű, a kocsányok legalább természetes állapotban visszatörtek **3**

3.a. A szár kúszó és a csomókon legyökerező, csak a virágzó hajtás felegyenesedő; a szár szörszete elálló vagy gyengén visszahajló. A levelek általában váltakozó állásúak, többnyire bíboros színűek, a levélkék hosszuk 1/4–1/3-részig karéjosak. A levélnyel alján a pálhák derékszögben oldalra állnak, hegyesedők, 0,4–0,8 mm szélesek. A virágzati fellevelek 1,5–2,5, a szirmok 4–7 mm hosszúak. A termés (10-) 12–15 (-25) mm hosszú, a magvak 1,2–1,5 mm-esek, 6–8 keresztirányú ráncal, élei és a mag felülete egyaránt sötétbarnák. H: 3–10(-15)cm. Máj.-okt.

Szürke madársóska – *Oxalis corniculata* L.

Eredetileg mediterrán, régóta meghonosodott. Kertek, tarlók, járdaszélek országosan gyakori növénye. [Syn.: *Xanthoxalis corniculata* (L.) HOLUB]

b. A szár felálló (ritkán felegyenesedő), nem gyökerező; szőrzete rányomottan felfelé álló szőrökből áll. A levelek általában átellenesek, világoszöldek, a levélkék hosszuk 1/6–1/4 részéig karéjosak. A levélnyél alján a pálhák megnyúltak, lekerekítettek, 0,2–0,5 mm szélesek. A virágzati fellevelek 2–3, a szirmok (6) 10–12 mm hosszúak. A termés (10-) 15–20 (-30) cm hosszú, a magvak 1,0–1,3 mm-esek, 8–10 keresztirányú ráncsal, a magfelszín barna, a ráncok élei fehéresek. H: (5-) 10–30 (-45) cm. (Ápr.) júl.-okt.

Dillenius-madársóska – *Oxalis dillenii* JACQ. (1/c-d. ábra)

Észak-amerikai (?) származású, Közép-Európában az 1900-as évek közepén jelent meg, mára meghonosodott. Parkok, kertek, tarlók, üde erdei nyiladékok növénye. Hazai elterjedése hiányosan ismert, az eddig ismert adatok alapján az országban szórványos. [Syn.: “*O. europaea*” sensu SIMON 1992, “*O. stricta*” sensu Flora Europaeae, *Xanthoxalis dillenii* (JACQ.) HOLUB]

Zusammenfassung

Die wildwachsenden Arten der Gattung Sauerklee (*Oxalis* L.) in Ungarn

In der Studie werden die Kenntnisse über die in Ungarn wildwachsenden Arten der Gattung Sauerklee (*Oxalis* L.) zusammengefasst um bei der Erkennung der kritischen Taxa im Laufe der Florenkartierung zu helfen. Neben einem Bestimmungsschlüssel werden weitere taxonomische, standorts- und verbreitungsbezügliche Anmerkungen gemacht.

Köszönetnyilvánítás

A Magyar Természettudományi Múzeum Carpato-Pannonica gyűjteményének *Oxalis*-anyagát Barina Zoltán és Somlyay Lajos segítségével tekintetem át. A határozókulcs kialakításánál figyelembe vettem Felföldy Lajos lektori véleményét. Az *Oxalis* nemzetség határozókulcsa (kis változtatásokkal) az Aggteleki Nemzeti Park Igazgatóság által támogatott növényismereti kiadvány részére készült, ennek a Flora Pannonica-ban történő közlését az Igazgatóság szíves engedélye tette lehetővé. A felsorolt segítségért e helyütt mondok köszönetet.

Irodalom

- ADLER, W. – OSWALD, K. – FISCHER, R. (1994): Exkursionsflora von Österreich. – Verlag Ulmer, Stuttgart und Wien, 1180 pp.
- CSAPODY V. – JÁVORKA S. (1991): Iconographia Florae partis austro-orientalis Europae centralis. – Akadémiai Kiadó, Budapest, 73+576 pp.
- HOLUB, J. (1972): A *Xanthoxalis dillenii* (JACQ.) HOLUB a magyar flórában. – Bot. Közlem. **59**: 37-43.
- JÁVORKA S. (1925): Magyar Flóra. Flora Hungarica. – Studium, Budapest, 1307 pp.
- OBERDORFER, E. (1994): Pflanzensoziologische Exkursionsflora. 7. Auflage. – Verlag Eugen Ulmer, Stuttgart, 1050 pp.

- PINKE GY. (2003): A parlagi madársóska (*Oxalis dillenii* JACQ.) előfordulása Nyugat-Magyarországon. – 49. Növényvédelmi Tudományos Napok, Budapest, Összefoglaló, p.: 148.
- PRISZTER SZ. (1998): Növényneveink. A magyar és tudományos növénynevek szótára. – Mezőgazda Kiadó, Budapest, 547 pp.
- SIMON T. (1992): A magyarországi edényes flóra határozója. – Tankönyvkiadó, Budapest, 892 pp.
- SIMON T. (2000): A magyarországi edényes flóra határozója. 4., átdolgozott kiadás. – Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 976 pp.
- SOÓ R. (1966): A magyar flóra és vegetáció rendszertani-növényföldrajzi kézikönyve II. – Akadémiai Kiadó, Budapest, 655 pp.
- STACE, C. (1997): New flora of the British Isles. 2nd Ed. – Cambridge, University Press, 1226 pp.
- TRAXLER, G. (1970): Floristische Neuigkeiten aus dem Burgenland IV. – Burgenländische Heimatblätter (Eisenstadt) **32**: 1-11.
- YOUNG, D. P. (1958): *Oxalis* in the British Isles. – *Watsonia* **4**(2): 51-69.